

Calaniyau ju ixlakts'inca

ju alhiqui

3

Calaniyau ju ixlakts'inca

ju alhiqui

3

En el idioma Tepehua

Publicado por el
Instituto Lingüístico de Verano
en cooperación con la
Dirección General de Asuntos Indígenas
de la

Secretaría de Educación Pública
México, D.F. 1965 .35052

5-023

Nā laī mujuī jū ixni' jū
Julīta. "Nā icmujuputun jū
vātī," najunch jū Julīta. "Jā
jantu chavānī jū quīmpaī."

"Mā jantu chavānī," najunch
jū ixnatī. "Pero cā laī
amunin jū ixni' jū Chuchū.

Nā chavānī jū Chuchū nī
tuca' vajin."

Tījūch jū laī nāvī jū

Julīta. _____

Jā chavānī jū ixpaī jū

Julīta. _____

Jā chavānī jū Chuchū. _____

Tājūch nī nā chavānī jū

Chuchū. _____

ū	tach	Jī	xac	am	Quī
ix	Mā	junch	Ic	Pa	vaīch

El lenguaje utilizado en esta edición no está vigente pero es útil como antecedente de las ediciones posteriores

"Jī quīnatī ictī'anch
lacMānavī," najunch jū Miquī.
"Nā alin jū machīta jū lacMānavī.
Laī ictamā'uī jū quīmachīta nī nā
alin jū quīntumīn. Vā tamāūlīca'
jū ixmachīta jū Xivān chaī najunch
nī jantu nā tapalaī.

"Mā vāchu' alin jū āchā jū
lacMānavī pero nā tapalaī jū
āchā. Palaī tapalaī jū āchā.
Palaī jantu jū machīta."

Tījūch jū alin jū lacMānavī.

_____ chaī _____.

Jā alin jū ixtumīn jū

Miquī. _____

Jā nā tapalaī jū machīta jū

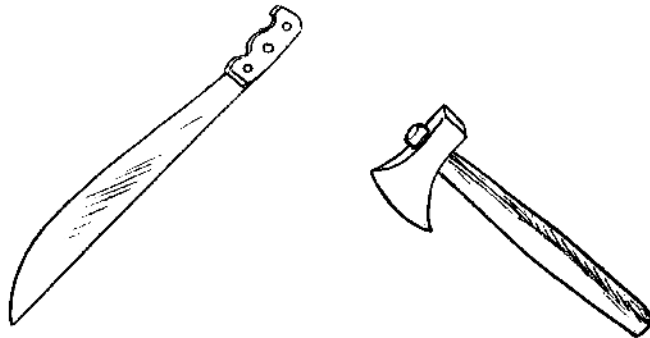
lacMānavī. _____

Jā nā tapalaī jū āchā jū

lacMānavī. _____

Jā laī xatamā'uī jū machīta

jū Xivān. _____

pixtanūt

uj'un

Alin jū ixpixtanūt jū Nīta.

Nā uj'un jū Tilix.

uj'un
uj'
cuj
quīj

pixtanūt	
	nūt
	'ut
	'at
	tat
	pit

cuj	'at	'un	pit
pix	'an	nūt	tun
tat	quīj	'ut	cuj
'un	li'	'at	uj

uj'un		tuncujun		lapanāc'at
uj'ut		pixtanūt		tachāpūn'at
quījnān		uj'un		paīnīchī'at

Nā alin jū quī'uj'ut'an jū
quījnān'an. Alin jū quī'uj'ut.
Alin jū ix'uj'ut jū Xivān.
Alin jū mīn'uj'ut vāchu'. Alin
jū quī'uj'ut'an chūx jū
quījnān'an.

Alin jū ixpixtanūt jū Tīna.
Vā tamāūlīca' jū lacTilix. Nā
alin jū pixtanūt jū anch.

Matīch jū ixpixtanūt jū
Nīla. Cāna' jū chavaī jū
lacTilix jū Nīla nī icjunīch nī
alin jū pixtanūt jū anch.

Nā uj'un jū Julīta.

"Jā alin jū mī'uj'ut jī
Julīta," najunch jū ixnatī.

"Nā alin," najunch jū Julīta,
"Tuncujun tuncujun nā ic'uj'un."

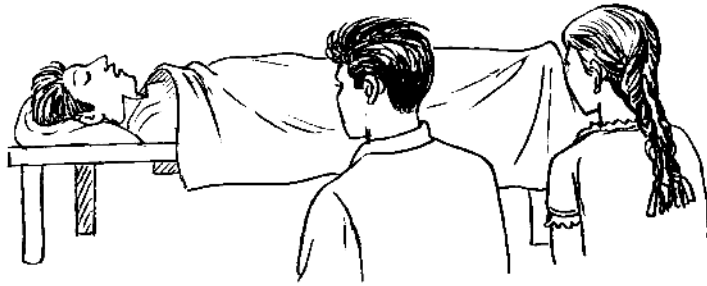
"Paīnīchī'at," najunch jū
ixnatī.

Quīj	ta	tat	'at	pix	tun
xa	cuj	ax	tu'	'un	tan
'ut	ju	Ic	jī	nūt	nān

axpitnin	quījnān	iccejlicā'
ātanchili'	mātat	iccejvīca'
axpitnī'at	uj'ut	ic'uj'un

Nā alactu'unū'at jī Tilix.
 Jā axpitnī'at jī Mānavī.
 Nā tachāpūn'at jī Miquī.
 Paīnīchī'at jī Tīna.

Vā iccujlīca'. Vāchu' vā
 tacujlīca' jū Pāna' chaī jū
 Talīna. Vā iccujvīca' jū
 quījnān.

Jū Xivān tuca' kuj. Anch
 mā lā'ix'ācapu'. Cā jantu
 kujputun jū Xivān.

"Nā icchavānaū jū quījnān."
tanajunch jū Pītalū' chaī jū
Tilix chaī jū Chāva. "Jā alin
jū vaītī."

"Alin jū ātanchili'," najunch
jū ixnatī'an.

"Jantu ic'uputun jū
ātanchili'," najunch jū Pītalū'.

"Nīn quījnan," tanajunch jū
ali'in. "Jantu ic'uputunaū jū
ātanchili'. Jā matīch jū mātat."

"Matīch jū mātat," najunch jū
ixnatī'an. "Vā ātanchili' jū
alin."

"Cā vā ātanchili' jū alin,"
najunch jū Pītalū'.

Cā nā chavānī jū axpitni'.
Cā nā laī uī jū mātat. Mintach
jū axpitni' jū chavai.

"Xanchī," najunch jū axpitni'.
"Jā alin jū mātat jū anī. Nā
icchavānī. Nā ic'uputun jū
mātat."

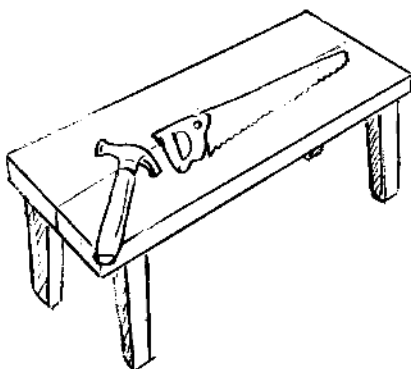
"Alin jū mātat," najunch jū
Āna. "Avaīch."

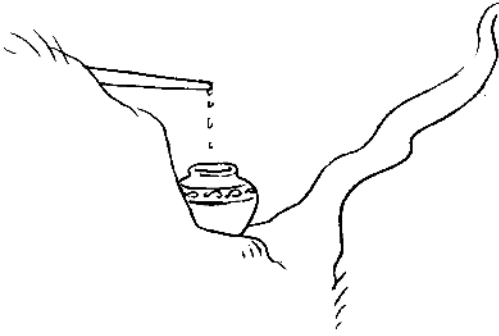

Axpitnin jū quīmpaī.
Uj'un jū quīnati.
Cujlīca' jū quīncucu.
Iccujvīca' jū quījnān.

"Nā laī axpitnin jū quīmpaī,"
najunch jū Pāna'. "Tuncujun
tuncujun axpitnin. Pero jū
chavaī jantu axpitnimputun.
Amputun īni' jū ātanchili'. Nā
can jū ātanchili'."

"Jū quījnān jantu ic'uputunaū
jū ātanchili'," tanajunch jū
Xivān chai jū Miquī. "Vā
ic'uputunaū jū mātāt. Palaī
can jū mātāt. Palaī jantu can
jū ātanchili'."

xcān

xputu

yā

Nā alin jū xputu jū lacxcān.

Jū anī yā lapanāc juncan Tilix.

xcān
xca
xcu

yā
ya
yū

ca	cu	cān	pu	tuī
xca	xcu	xcān	xpu	xtuī

xpu	xca	ya'	xtuī	yū
yā	cax	xcān	xcu	ju'
xtuī	yū	yan	'āūch	ya'

xcaniyan

camālanīyan

canāvīniyan

caxcanīya'

camālanīya'

canāvīniya'

ca'āūch

xcuju'

macax

xtuī

xcān

xputu

quīxcanī

ca'āūch

macaxputun

Ca'ulāniyan jū anī yā lapanāc.

Canāvīya' jū ixxcuju' jū anī yā
tacu'.

Ca'uya' jū xtuī jū anī yā
quīnānā'an.

Camālanīyan jū anī yā quīntātā'an.

"Ca'āūch jū lacxcān jī cumālī,"
najunch jū Nīla.

"Jantu ic'amputun jī cumālī nī
nā alin jū xputu jū lacxcān,"
najunch jū Talīna.

"Jantu. Mati' jū xputu jū anch,"
najunch jū Nīla. "Ca'āūch."

"Ca'āūch," najunch jū Talīna.

"Ca'āūch īnīn jū xcān jī Tīna,"
najunch jū Āna.

"Jantu laī jī Āna," najunch jū
Tīna, "nī nā quīxcānī jū quīmaca'."

"Jā vānā xcanīyan jū mīmaca',"
najunch jū Āna.

"Vānā quīxcānī," najunch jū
Tīna. "Jantu macaxputun."

"Tājūch nī jantu macaxputun,"
najunch jū Āna.

"Cu'," najunch jū Tīna. "Pero
nā quīxcānī."

"Cā nā xcanīyan," najunch jū
Āna.

xca	xac	cax	yaū	xcān
laīch	ix	xtuī	xcu	yan
can	nāc	pu'	cux	laīch

xcuju'	ca'uyaū	yūchī
xcupu'	calanīyaū	Tīyācū
laīch	ca'īyaū	xcupu'
yūchī	canāvīyaū	laīch

"Avaīch jī Tīyācū," najunch
jū ixnatī. "Alin jū xcupu'."

"Jantu ic'uputun jū xcupu',"
najunch jū Tīyacū. "Ic'uputun
jū xtuī."

"Pero matīch jū xtuī jū
chavaī," najunch jū ixnatī.
"Vā yūchī jū xcupu' jū alin."

Jā laī nāvī jū xcuju'
jū Tīna.

Nā laī nāvī jū yūchī.

Jā laī nāvī jū xcuju'
jū Talīna.

Jū yūchī jantu laī nāvī.

Jā laī nāvī jū xcuju'
jū Xivāna.

Jū yūchī nā laī nāvī jū
xcuju' pero jū chavaī nā
xcanī jū ixmaca'. Cā yūchī
jū Tīna jū laīch canāvīniyan
jū mīxcuju'.

Ca'uyaū jū xcupu'.

Ca'īyaū jū xtuī.

Calanīyaū jū quījnān'an.

Ca'ulānīyaū jū yūchī.

Canāviyaū jū quīxcujū'an.

"Avaīch jī Tīyācu," najunch
jū ixnatī. "Ca'uyaū jū xputu."

"Pero jantu icchavānī jī
quīnatī," najunch jū Tīyācū.

"Jā *vānā xcanīyan jū
mīmpajan," najunch jū ixnatī.

"Vānā quīxcanī," najunch jū
Tīyācū. "Jantu macaxputun."

"Tājūch nī jantu laī macax
jū mīmpajan," najunch jū ixnatī.

"Tījūch jū ca'uyaū jū chavaī."
najunch jū Nīla.

"Ac'uya' jū xcupu'," najunch jū
Tīyācū.

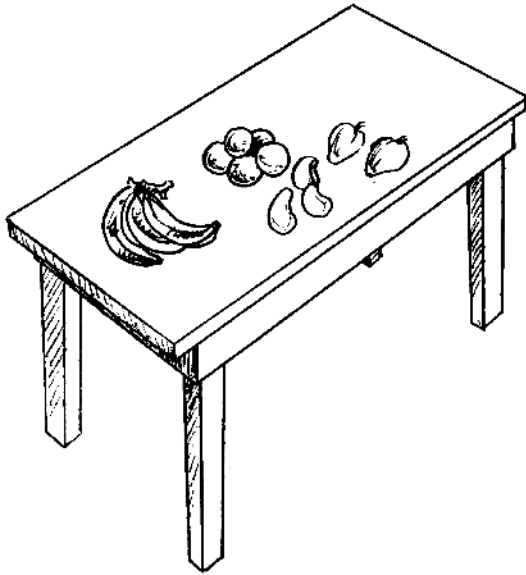
"Ac'uya' jū xtuī," najunch jū
Talīna.

"Ac'uya' jū xputu," najunch jū
Pītalū'.

"Anīch jū mīnxcupu' jī Tīyācū,"
najunch jū Nīla. "Anīch jū mīxtuī
jī Talīna. Anīch jū xputu jī
Pītalū'. Cā vāchu' ac'uya' jū
xtuī," najunch jū Nīla.

15

lhī'ut

Nā alin jū lhī'ut jū lācamīxa.

lhī'ut
lhī
lhū
lha

lhī	lī	chī	lhū	lū
chu	lha	li'	tīj	lhī
aj	'ich	lhū	cha	lha
lhu	lha	jaī	nūt	lā

lhī	lACLHĪtamāū	lhū
lhīmin	ixlhīyūchī	tīj lhū
lhī'an	calhīmina'	lhajaī
lhī'ut	calhajaya'	lhī'an

El lenguaje utilizado en esta edición no está vigente pero es útil como antecedente de las ediciones posteriores

Jū lhī cāna' jū Nīcū jū
laclhītamāū. Calhī'ana' jū
lhī'ut. Nā lhū calhajaya'
jū Nīcū nī nā lhū alin jū
ixlhī'ut chāi nā tījhlū alin.

Jū ali'in vāchu' catalhī'ana'
jū lhī'ut jū laclhītamāū jū lhī
pero cā palaī lhū calhajaya' jū
Nīcū nī palaī lhū alin jū ix-
lhī'ut jū yūchī chāi palaī tījhlū
alin.

Vāchu' calhajaya' jū tumīn
jū Nīcū jū chavaī nī cāna'
amālacnūnu'. Cā lhū calhajaya'
jū chavaī vāchu'.

Nā laī lhajaī jū Nīcū.

"Jā tījlhū alin
jū lhī'ut jū lac-
lhītamāū," najunch
jū Julīta.

"Nā tījlhū alin,"
najunch jū ixquin.
"Cā calhīmina' jū
lhī'ut jū mīnatī."

"Cā calhīmina'," najunch jū
Julīta. "Nā ic'uputun jū lhī'ut."

-----

lhīvaī	lachelhītamāū	lhajaī
lhī'ich	ix'alhunūt	lhīvaī
lhajaī	tījlhū	āli'

"Jā alinca' jū
lhīvaī," najunch jū
Xivān. "Nā ic'uputun
āli' jū lhīvaī."

"Matīch jū lhīvaī
jū chavaī," najunch jū
ixnatī. "Pero jū lhī
ca'alina' āli'. Ca'uyaū
āli' jū lhī."

"Avī'an," najunch jū Xivān.
"Cā laī ca'uyaū āli' jū lhī."

Nā lhī'ich jū laclhitamāū.

Nā lhū lhīmin jū lhīvaī
jū Xivān.

Nā lhīxcanī jū ix'alhunūt
jū yūchī.

"Jā vī jū mīnatī jī Tīna,"
najunch jū ixquin jū juncan
Julīta.

"Anī mā lāca'ācapu'," najunch
jū Tīna. "Nā xcanī jū
ix'alhunūt."

"Xanchī," najunch jū Julīta.
"Jā nā xcanīyan jū mi'alhunūt."

"Xanchī Julīta," najunch jū
ixnatī jū Tīna. "Nā quīxcanī
jū quī'alhunūt nī icnāvī jū tu'u'
chaī nī ic'uī jū tu'u'. Pero
cā palaīch acjuna' jū lhī nī
jantu tu'u' acnāvīya' jū chavaī."

"Cā laīch cavā." najunch jū
Julīta. "Paīnīchī'at."

"Nā lhī'ich," najunch jū Nīcū.

"Nā lhī'ich," najunch jū Tilix.

"Cā ixlhīyūchī nī jantu laī min
jū xcān."

"Cā ixlhīyūchī," najunch jū Nīcū.

"Cā palaī lhī'ich cūna' jū lhī."

Nā laī lhajaī jū Nīta.

Cāna' jū chavaī amālacnūnu' jū
lhīvaī. Nā lhū jū calhajaya'.

Jū lhī canāvīniya' jū ixxcuju'
jū Talīna. Āli' jū calhajaya'.

Nā laī lhajaī jū Nīta.

"Tājūch nī jantu cāna' jū
mīnatī jū chavaī jū laclhītamāū,"
najunch jū Paūlīta.

"Mā jantu laī an nī nā xcanī
jū ix'alhunūt," najunch jū Tīna.

"Jā yūchī jū ix'alhunūt jū
xcanī," najunch jū Paūlīta.

"Yūchī jū ix'alhunūt," najunch
jū Tīna.

"Cā ixlhīyūchī jantu laī an
jū laclhītamāū," najunch jū Paūlīta.

"A'a," najunch jū Tīna.

16

cāsavīla

alhtanan

Nā alin jū cāsavīla jū
lāclhītamāū.

Nā laī alhtanan jū Nīcū.

cāsavīla
sa
sū

alhtanan
alh
salh
yālh
cālh

cā	sa	yā	nī	mi
cālh	salh	yālh	nīlh	milh

sa	lhī	alh	salh	su
milh	ulh	lhū	yālh	āū
tīch	cālh	nīlh	nīch	ulh

pixīyālnīn	alh	Tasā
cāsavīla	ulh	matīch
alhtanan	milh	salā
vasalh	nīlh	cālhtu
ca'āū		cāsavīla

"Jā alin jū vaītī," najunch
jū Tasā.

"Alin jū cālhtu lācacāsavīla,"
najunch jū ixnatī.

"Matīch jū cālhtu jū anī
lācacāsavīla," najunch jū Tasā.

"Jā matīch jū cālhtu jū lāca-
cāsavīla," najunch jū ixnatī.

"Matīch," najunch jū Tasā.

"Vasalh matīch. Cā ulh jū Xivān."

"Salā matīch," najunch jū ixnatī.

Salā alh jū Tasā.

Salā ulh jū cālhtu.

Salā milh jū ixpaī.

Salā nīlh jū quīnānā'an.

"Ca'āū pixīyālhñīn
jī Pāna'," najunch
jū Tasā.

"Jantu
icpixīyālhnamputun,"
najunch jū Pāna'.
"Jantu vasalh laī
ic'alhtanan nī nā
quīxcānī jū quīm-
pulacan."

"Jā xcanīyan jū mīmpulacan,"
najunch jū Tasā.

"Nī jantu ic'alhtanan jantu
vasalh quīxcānī," najunch jū Pāna'.
"Pero nī ic'alhtanan quīxcānī."

"Cā jantu laī pixīyālhñanāū,"
najunch jū Tasā.

sit	nīlh	lhī	sū	cālh
ulh	sū	salh	milh	sit

aquixcanilh	lāsū	sit
pūlāsit	ca'āū	pūlāsit
caxcalh	asāna'	lāsū
mālanilh		ca'alh

"Ca'uyaū jū cālhtu," najunch
jū Tīyācū. "Xācālhtu jū
chīla'. Nā alin jū cālhtu
jū lācacāsavīla chaī nā can
jū anu' cālhtu."

"Salā nā can jū xācālhtu
jū chīla'," najunch jū Nīta.
"Ca'uyaū."

"Alh jū Tasā jū lacTilix,"
najunch jū Chāva. "Alh asāna'."

"Jā laī asānan jū Tasā,"
najunch jū Xivān.

"Laī nī mālanilh jū ixpaī,"
najunch jū Chāva. "Nā laī
asānan jū ixpaī."

"Salā nā laī asānan jū
yūchī," najunch jū Xivān.

"Ca'āū pixīyālnhīn," najunch jū
Tīyācū.

"Jantu icpixīyālnhnamputun," najunch
jū Tilix. "Vā ic'asānamputun."

"Laīch asāna' jū lhī," najunch
jū Tīyācū. "Ca'āū pixīyālnhīn jū
chavaī."

"Jā alin jū mīmpūlāsīt,"
najunch jū Talīna.

"Alin," najunch jū Paūlīta.
"Pero jantu laī sit jū pumpu'.
Vā yūchī jū alhiquī jū laī sit."

"Jā laī sit jū quī'āī'an,"
najunch jū Talīna.

"Cā jantu laī sit jū yūchī,"
najunch jū Paūlīta. "Cā caxcalh."

"Cā vasalh nī jantu laī sit cā
aquīxcānih," najunch jū Talīna.

Jantu vasalh asānamputun.

Jantu vasalh alhtanamputun.

Jantu vasalh pixīyālnamputun.

Jantu vasalh sitputun jū ix'āī.

"Jā alin jū lāsū jū lac-
Mānavī," najunch jū Tīyācū.

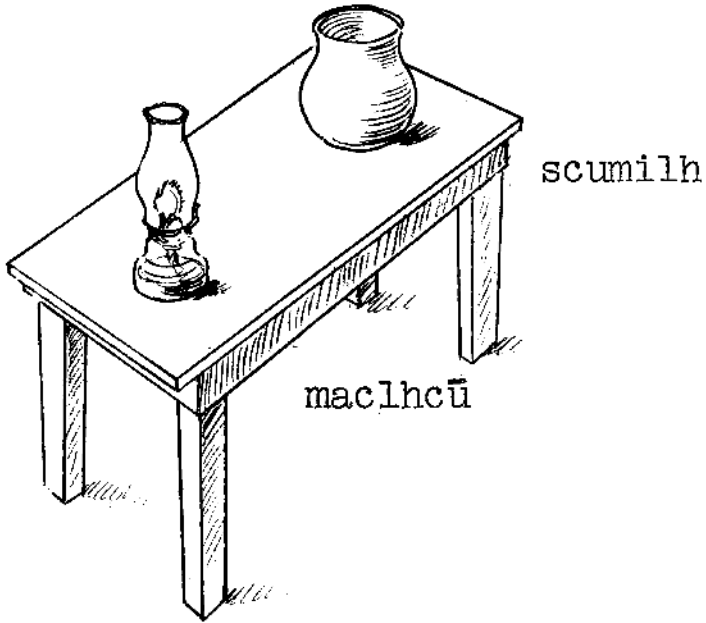
"Alin jū lāsū jū anch,"
najunch jū Pāna'. "Tājūch."

"Jā jantu laī an īni' jū
lāsū jū Tilix," najunch jū
Tīyācū.

"Cā laī ca'alh īni' jū
lāsū jū yūchī," najunch jū
Pāna'. "Vā matīch jū lāsū
jū anī."

"Lanā matīch jū lāsū jū
anī," najunch jū Tīyācū.

Alin jū scumilh chaī jū maclhcū
jū lācamīxa.

scumilh
scu
sca
squi

maclhcū
lhcū
lhquī

cu	qui	ta	na	la
scu	squi	sta	sna	sla

cū	quī	ta	mu	tī
lhcū	lhquī	lhta	smu	stī

pulh	lhcū	sca	sla	pān
smu	īch	lhquī	sna	sta
stī	scu	vilh	squi	lhta

stapū

Stīpān

smumū

scacata

lhcuputun

lhquīliquī

vilhnilh

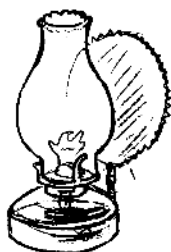
tāxa'īch

scumilh

snapapa

slapulh

maclhcū

"Jantu vasalh
lhcuputun jū quī-
maclhū," najunch
jū Stīpān.

"Tājūch nī jantu
lhcuputun," najunch jū ixpaī. "Jā
vā lhquīliquī jū pūmaclhcū."

"Cā vā lhquīliquī jū pūmaclhcū,"
najunch jū Stīpān.

Nā lhquīliquī jū maclhcū.

Nā scacata jū stapū.

Nā slapulh jū scumilh.

Nā snapapa jū xantī.

Nā smumū jū pumpu'.

"Tāxa'īch jū slapulh ixpumpu'
jū Talīna," najunch jū Tīna.

"Cā lacMilianu," najunch jū
Nīta, "nī vā lhīchincalhca' nā
lhū jū pumpu' jū anch. Alin
jū slapulh, jū snapapa, chaī
jū smumū."

"A'a," najunch jū Julīta,
"chaī jū snapapa jū nā vilh-
nilh jū xāxantī. Smumū chaī
slapulh jū xāxantī.

"Vāchu' alin jū smumū jū
ixpumpu' jū nā vilhnilh jū xā-
xantī. Snapapa jū xāxantī.
Chaī alin jū slapulh pumpu'
jū snapapa chaī smumū jū xā-
xantī. Nā alin jū pumpu' jū
lacMilianu.

"Tāxa'īch jū slapulh mī-
scumilh," najunch jū Stīpān.

"Lac̄lhītamāū," najunch jū
Pinīta. "Nā alin jū scumilh
jū chavaī. Sī slapulh jū
scumilh jū anch."

yāxch	squi	vilh	lhcū	sta
lha	lhta	sna	pulh	sa
sla	sca	yāxch	smu	lhquī

vilhnilh		lhtataputun		lhtataī
lhīyāxch		lhcuputun		vilhnilh
squitī		squitiputun		squiti'
		acmāscacaniyan		

"Jā jantuca' squitī jū mīn-
squiti'," najunch jū Tīna.

"Tuca' squitī," najunch jū
Julīta. "Tuca' māscacaī jū lhī-
vaī. Tuca' māscacaī jū stapū.
Lhtataīca' jū quīsquiti'."

Nā laī squitī jū Tīna. Nā
squitiputun jū chavaī.

"Nā scacata jū stapū jū chavaī,"
najunch jū Tīna. "Acsquitiya'.
Ca'uya' jū stapū jū quīmpaī. Nā
alin jū stapū jū lācascumilh."

"Nā iclhtataputun," najunch
jū Talīna. "Lanā jantu laī
xaclhtataī jū lhīyāxch nī nā
lhī'ich ixjunīta."

"Vāchu' jantu laī xaclhtataī
jū lhīyāxch," najunch jū Āna.
"Iclhtataputun vāchu'. Ca'āūch
lhtatanīn."

"Jā scacata jū stapū,"
najunch jū Stīpān.

"Jantu," najunch jū Nīla.
"Jā acmāscacaniyan jū stapū."

"Ā," najunch jū Stīpān.
"Nā ic'uputun jū stapū."

Lhīyāxch xa'an jū Stīpān.

Lhīyāxch ilhlhtataī jū Stīpān.

Lhīyāxch ilhlhtataī jū Nīta.

Lhīyāxch xasquitī jū Nīta.

Nā lhquīliquī jū snapapa
ixpumpu' jū Tīna. Vāchu'
lhquīliquī jū smumū ixpumpu'.

"Cā matīch jū quīmpumpu' jū
jantu lhquīliquī," najunch jū
Tīna, "nī lhquīliquī jū snapapa
quīmpumpu' chaī vāchu' lhquīliquī
jū smumū quīmpumpu'."

se terminó de imprimir este libro
el día 30 de septiembre de 1965
en la
Casa de Publicaciones en Cien Lenguas
MAESTRO MOISES SAENZ
del
Instituto Lingüístico de Verano, A.C.
Hidalgo 166, México 22, D.F.

